

Sözlüklerde Biçimbilgisi ve Anlamlandırma İlişkisi¹

Hacı İbrahim DELİCE²

Sözlüklerde Biçimbilgisi ve Anlamlandırma İlişkisi

The Relationship between Morphology and Meaning in Dictionaries

Öz

Türkçenin dilbilgisi kurallarının tespitinde olduğu gibi dilbilgisine bağlı dil çalışmalarında da ileri düzey henüz yakalanamamıştır. Bunlardan biri de sözlükçülüktür. Türk sözlükçülüğünde Türkçenin dil yapısı - maalesef- henüz tam olarak yerini bulamamıştır. Bir sözlük hazırlanırken Türkçenin dilbilgisi kurallarının sözlükçülük bağlamıyla nasıl işletilmesi gerektiği üzerine hâlâ soru işaretleri mevcuttur. Eklemeli bir dil olan Türkçede kelimeler üzerinde kullanılan ve kelimelerin var olan anlamları üzerinde köklü bir değişiklik yapmayan ve onları sadece dilbilgisel açıdan cümle içinde değişik kullanımlarına imkân tanıyan ekli şekillerinin de maddebaşı yapılıyor olması, bir kelimenin sözlükte tekrar tekrar anlamlandırılmasına neden olmaktadır. Bu makalede, bu sorun buna benzer biçimde verilen maddebaşlarıyla örneklendirilerek açıklanacak ve çözümü için birtakım öneriler ileri sürülecektir.

Anahtar Sözcükler: Tanımlama, biçim, içerik, bilimsel bilgi, sezgi

Abstract

It has not yet been captured at a more advanced level in grammatical language studies, such as the detection of the grammatical loss of Turkish. One of these is lexicography. Unfortunately, the linguistic structure of Turkish has not yet fully found its place in Turkish lexicography. While preparing a dictionary, there are errors in the question of how the grammar of Turkish should not be changed in connection with lexicography. In Turkish, which is an agglutinative language, the affixes used on words, which make a change in the existing life of the words and allow them to be used only grammatically in the sentence, are also added to the article, causing them to be re-interpreted in the dictionary somewhere. In this paper, this problem will be explained by giving examples with the given headings and suggestions will be put forward for the solution.

Keywords: definition, form, content, scientific knowledge, intuition

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

¹ Bu çalışma, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sözlükbilimi Uygulama ve Araştırma Merkezi (SÖZMER) tarafından 11.06.2025 tarihinde düzenlenen Uluslararası Dil Araştırmaları Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş hâlidir.

² Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hdelice@aku.edu.tr, ORCID No: 0000-0003-2560-0718

1. Giriş

Henüz emekleme aşamasında olduğu için Türkçe sözlükçülüğünün üzerinde kafa yorulması gereken çok temel sorunları vardır. Bu sorunlardan bazıları makale veya bildiri konusu yapılmıştır. Örnek olması açısından şu sorunları belirtebiliriz: Genel olarak Türk sözlükbiliminin sorunları (Boz, 2012: 13-20, 2016: 9-46;); yöntem sorunları (Uzun, 2006: 223-242); tanımlama sorunları (Argunşah, 2019: 1-13; Boz, 2020: 1-14), (Kamacı, 2020: 61-77); tanımlamaların sıralanması sorunları (Boz, 2009: 146-148); sözcük türlerine yer verilip verilmemesi ve tür bilgisinin doğruluğu sorunları (Delice, 2016: 71); etiketleme sorunları (Kahraman, 2021: 987-1021); türemiş kelimelerden yeniden türetilmiş kelimelerin tanımlanması sorunları (Doğru, 2011: 4); iki dilli sözlüklerde yansıma kelimelerin tanımlanma sorunları (Akyıldız, 2021: 70-88; Karademir, 2016: 289-305); güvenilirlik sorunları (Baskın, 2017: 799-827).

Eklemeli bir dil olan Türkçenin ekleri, işlevlerine uygun bir biçimde sınıflandırılmadığı için yapım eki sınıfında değerlendirilen ancak yapım eki olmayan eklerin sözlük hazırlama aşamasında yapım eki gibi işlenmesi birtakım sözlükbilimsel sorunlar ortaya çıkarmaktadır.

Henüz yeterince ele alınmamış Türk sözlükçülüğünün temel sorunlarından biri de tek kavramın pek çok maddebaşı şeklinde tekrar etmesidir. Mesela, ettirgenlik -bir eylemi başka birine havale etme-, oldurganlık -anlamca özne ile ifade edilen ögeyi açığa çıkarma- ve kılışlama -oluş fiilini kılış fiiline dönüştürme- (Delice, 2012: 89) işlevlerinde kullanılabilen [- DİR-] eki, geleneksel dilbilgisinde yapım eki (Korkmaz, 2009: 127) kabul edildiği için Türkçe sözvarlığındaki bu eki alabilecek her fiil bir de bu ekle birlikte tekrar edilmektedir. “kırmak, -ar (-i)1. Sert şeyleri vurarak veya ezerek parçalamak.” (TDK, 2005: 1162) diye tanımlanan *kırmak* fiili bir de “kırdırmak (-i, -e)1. Kıрма işini yaptırmak.” (TDK, 2005: 1158) şeklinde bir daha tanımlanmış olmaktadır.

Diğer bir sözlükçülük sorunu da bir defa yazılmış olan anlamın anlamı değiştirmeden sadece dilbilgisi açısından işletimini sağlayan biçimbilgisel değişikliklerle tekrar tekrar yazılmış olmasıdır. Örneğin, “yazmak, -ar (I) (-i)1. Söz ve düşünceyi özel işaret veya harflerle anlatmak: “*Büyük bir heyecan, bir haz içinde şu satırları yazıyorum.*” -Ö. Seyfettin.” (TDK, 2005: 2156) fiili, aynı anlamla “yazılış *is.* Yazılma işi veya biçimi.” (TDK, 2005: 2155); “yazılma *is.* Yazılmak işi.” (TDK, 2005: 2155); “yazılmak (*nsz*). 1. Yazma işi yapılmak.” (TDK, 2005: 2155); “yazış *is.* 1. Yazma işi veya biçimi.” (TDK, 2005: 2156); “yazışmak (*nsz, -le*). 1. Karşılıklı yazılı olarak haberleşmek.” (TDK, 2005: 2156); “yazma *is.* 1. Yazmak işi, tahrir.” (TDK, 2005: 2156) maddebaşları ile tekrar tekrar tanımlanmasına neden olmaktadır. Bu örnekte “yazmak” kavramı, anlam değiştirmeyen - yapım eki olmayan- ekler nedeniyle altı defa tekrarlanmıştır.

2. Tespit

Sözlüklerde maddebaşı oluşumunda etkisi olmayan ekler tespit edilebildiği kadarıyla şöyledir:

2.1. İsimden İsim Yapım Ekleri İçinde

2.1.1. [-Ar], [-şAr]

Bu ek, isimden isim yapım eki olarak gösterilir (Korkmaz, 2009: 35, 65); ancak, *birer*; *ikişer*, *yedişer* örnekleri gibi sayı isimleri ile kullanılır ve eklendiği sayı isimlerini sıfata dönüştürerek o isimlerin taban anlamı kadar gruplandığını ifade etmek için kullanıldığında yeni bir kelime türetmiş olmaz. Bu ekleri alan sayı isimleri bu işlevleriyle ayrıca maddebaşı yapılmamalıdır: “*birer sf. Bir sayısının üleştirme sayı sıfatı, her birine bir.*” (TDK, 2005: 280); “*yedişer sf. Yedi sayısının üleştirme biçimi, her birine yedi, her defasında yedisi bir arada olan.*” (TDK, 2005: 2158).

2.1.2. [-CA]

Bu ek, isimden isim yapım eki olarak gösterilir (Korkmaz, 2009: 37); ancak, *akıllıca*, *aptalca* örnekleri gibi isimleri sıfata; *dostça*, *gizlice* gibi isimleri zarfa dönüştürmek için kullanıldığında yeni bir kelime türetmiş olmaz. Bu ekleri alan sayı isimleri bu işlevleriyle ayrıca maddebaşı yapılmamalıdır: “*akıllıca sf. (akıllı'ca) 1. Akla yakın, doğru, makul: Akıllıca bir iş. 2. zf. Akla yakın, doğru bir biçimde, akilane: Akıllıca konuştu.*” (TDK, 2005: 52).

2.1.3. [-CAk], [-CAğIz], [-CIk]

Bu ekler, isimden isim yapım eki olarak gösterilir (Korkmaz, 2009: 39, 41, 42); ancak, *yavrucak*, *çabucak*; *çocukcağız*; *annecik* örnekleri gibi isimlerin anlamlarını sevgi, küçültme gibi işlevlerle genişletmek için kullanıldığında yeni bir kelime türetmiş olmaz. Bu ekleri alan sayı isimleri bu işlevleriyle ayrıca maddebaşı yapılmamalıdır: “*yavrucak -ğı is. Acıma, sevgi, sevecenlik duygusu ile yavruya söylenen söz.*” (TDK, 2005: 2148); “*çocukcağız is. Kendisine şefkat ve acıma duyulan çocuk.*” (TDK, 2005: 444); “*annecik -ğı is. Anne sözünün sevgi ve samimiyetle söylenen biçimi.*” (TDK, sozluk.gov.tr: annecik).

2.1.4. [-II] ve [-sIz]

Bu ek, isimden isim yapım eki olarak gösterilir (Korkmaz, 2009: 53, 64); ancak, *akıllı*, *sakallı*; *akılsız*, *sakalsız* örnekleri gibi isimleri ve isim gruplarını sıfata dönüştürmek için kullanıldığında yeni bir kelime türetmiş olmaz. Bu ekleri alan sayı isimleri bu işlevleriyle ayrıca maddebaşı yapılmamalıdır: “*akıllı1. sf. Gerçeği iyi gören ve ona göre davranan, akil.*” (TDK, 2005: 52); “*sakalsız 1. sf. Sakalı olmayan.*” (TDK, 2005: 52).

2.1.5. [-mAn]

Bu ek, isimden isim yapım eki olarak gösterilir (Korkmaz, 2009: 58); ancak, *kocaman*, *küçümen* örnekleri gibi isimleri sıfata dönüştürmek için kullanıldığında yeni bir kelime türetmiş olmaz. Bu ekleri alan sayı isimleri bu işlevleriyle ayrıca maddebaşı yapılmamalıdır: “*kocaman* I. *sıfat Çok iri; koca* (II), *cesim, kazulet*.” (TDK, 2005: 52).

2.1.6. [-(I)msI], [-(I)mtIrAk]

Bu ek, isimden isim yapım eki olarak gösterilir (Korkmaz, 2009: 59-60); ancak, *beyazımsı*, *acımsı*; *beyazımtırak*, *acımtırak* örnekleri gibi isimleri ve isim gruplarını sıfata dönüştürmek için kullanıldığında yeni bir kelime türetmiş olmaz. Bu ekleri alan sayı isimleri bu işlevleriyle ayrıca maddebaşı yapılmamalıdır: “*beyazımsı Rengi beyaz andıran, beyaza benzeyen, beyaz gibi; beyazımtırak*.” (TDK, 2005: 254); “*acımtırak, -ği sf. Acımsı*.” (TDK, 2005: 254).

2.1.7. [-(I)ncI]

Bu ek, isimden isim yapım eki olarak gösterilir (Korkmaz, 2009: 61); ancak, *birinci*, *üçüncü* örnekleri gibi isimleri sıfata dönüştürmek için kullanıldığında yeni bir kelime türetmiş olmaz. Bu ekleri alan sayı isimleri bu işlevleriyle ayrıca maddebaşı yapılmamalıdır: “*birinci* I. *sf. Bir sayısının sıra sıfatı*.” (TDK, 2005: 282).

2.1.8. [-sAl]

Bu ek, isimden isim yapım eki olarak gösterilir (Korkmaz, 2009: 61); ancak, *bireysel*, *parasal* örnekleri gibi isimleri sıfata dönüştürmek için kullanıldığında yeni bir kelime türetmiş olmaz. Bu ekleri alan sayı isimleri bu işlevleriyle ayrıca maddebaşı yapılmamalıdır: “*bireysel sf. Bireyle ilgili olan, bireye özgü olan, ferdi*.” (TDK, 2005: 280).

2.1.9. [-Iz]

Bu ek, isimden isim yapım eki olarak gösterilir (Korkmaz, 2009: 66); ancak, *ikiz*, *üçüz* örnekleri gibi isimleri sıfata dönüştürmek için kullanıldığında yeni bir kelime türetmiş olmaz. Bu ekleri alan sayı isimleri bu işlevleriyle ayrıca maddebaşı yapılmamalıdır: “*ikiz sf. I. İkisi bir arada doğan (çocuk)*.” (TDK, 2005: 949).

2.2. Fiilden İsim Yapım Ekleri İçinde

2.2.1. [-(y)AcAk]

Bu ek, fiilden isim yapım eki olarak gösterilir (Korkmaz, 2009: 68-69); ancak, *içecek[su]*, *ödenecek [borç]* örnekleri gibi eklendiği fiil tabanını sıfata dönüştürmek

için kullanıldığında yeni bir kelime türetmiş olmaz. Bu ekleri alan sayı isimleri bu işlevleriyle ayrıca maddebaşı yapılmamalıdır: “içecek-ği 2. sıfat içilmeye elverişli.” (TDK, 2005: 929).

2.2.2. [-mA]

Bu ek, fiilden isim yapım eki olarak gösterilir (Korkmaz, 2009: 91-93); ancak, *açma*, *bakma* örnekleri gibi eklendiği fiil tabanını isme dönüştürmek için kullanıldığında yeni bir kelime türetmiş olmaz. Bu ekleri alan sayı isimleri bu işlevleriyle ayrıca maddebaşı yapılmamalıdır: “*açma* 1. is. *Açmak işi*.” (TDK, 2005: 16).

2.2.3. [-mAdAn]

Bu ek, fiilden isim yapım eki olarak gösterilir (Korkmaz, 2009: 95); ancak, *durmadan*, *soluk almadan* örnekleri gibi eklendiği fiil tabanını zarfa dönüştürmek için kullanıldığında yeni bir kelime türetmiş olmaz. Bu ekleri alan sayı isimleri bu işlevleriyle ayrıca maddebaşı yapılmamalıdır: “*durmadan* zf. (*du’rmadan*) 1. *Ara vermeden, kesintisiz, sürekli.*” (TDK, 2005: 577)

2.2.4. [-mAk]

Bu ek, fiilden isim yapım eki olarak gösterilir (Korkmaz, 2009: 95-96); ancak, *açmak*, *bakmak* örnekleri gibi eklendiği fiil tabanını isme dönüştürmek için kullanıldığında yeni bir kelime türetmiş olmaz. Buna rağmen fiillerin işletme ekleri yerine sözlükteki temsilcisi -matar eki- olması hasebiyle tüm fiil tabanları bu ekle gösterilir. “İsim türetmiyor; maddebaşlarında kullanılmamalıdır!” denemez: “*açmak - ar (-i)* 1. *Bir şeyi kapalı durumdan açık duruma getirmek.*” (TDK, 2005: 16)

2.2.5. [-(y)Iş]

Bu ek, fiilden isim yapım eki olarak gösterilir (Korkmaz, 2009: 106); ancak, *açış*, *ağlayış* örnekleri gibi eklendiği fiil tabanını isme dönüştürmek için kullanıldığında yeni bir kelime türetmiş olmaz. Bu ekleri alan fiil tabanları bu işlevleriyle ayrıca maddebaşı yapılmamalıdır: “*açış* 1. *Açma işi veya biçimi.*” (TDK, 2005: 16).

2.3. İsimden Fiil Yapım Ekleri İçinde

Bu ulamda maddebaşı yapılmaması gereken bir ek tespiti yapılamamıştır.

2.4. Fiilden Fiil Yapım Ekleri İçinde

2.4.1. [-AIA-]

Bu ek, fiilden fiil yapım eki olarak gösterilir (Korkmaz, 2009: 125-126); ancak, *eşele-*, *itele-* örnekleri gibi eklendiği fiil tabanına sürerlilik, tekrarlama gibi kiplik anlamlar ilave etmek için kullanıldığında yeni bir kelime türetmiş olmaz. Bu ekleri

alan fiil tabanları bu işlevleriyle ayrıca maddebaşı yapılmamalıdır: “eşelemek(-i) 1. Toprak, kül gibi toz durumunda bulunan şeyleri hafifçe kazıp karıştırmak.” (TDK, 2005: 656)

2.4.2. [-Ar-]

Bu ek, fiilden fiil yapım eki olarak gösterilir (Korkmaz, 2009: 126); ancak, *çıklar-*, *kopar-* örnekleri gibi eklendiği fiil tabanını, oldurgan yapmak ve fiilin sınıfını oluş ulamından kılış ulamına geçirmek için kullanıldığında yeni bir kelime türetmiş olmaz. Bu ekleri alan fiil tabanları bu işlevleriyle ayrıca maddebaşı yapılmamalıdır: “çıkarmak(-i, -den, -e) 1. Birinin veya bir şeyin çıkmasını sağlamak, çıkmasına sebep olmak.” (TDK, 2005: 423).

2.4.3. [-Dır-]

Bu ek, fiilden fiil yapım eki olarak gösterilir (Korkmaz, 2009: 126); ancak, *açtır-*, *böldür-* örnekleri gibi eklendiği fiil tabanını, ettirgen veya oldurgan yapmak ve oluş ulamından kılış ulamına geçirmek için kullanıldığında yeni bir kelime türetmiş olmaz; sadece fiilin sınıfını değiştirmiş olur. Bu ekleri alan fiil tabanları bu işlevleriyle ayrıca maddebaşı yapılmamalıdır: “açtırmak(-i, -e) 1. Açma işini yaptırmak.” (TDK, 2005: 17).

2.4.4. [-(y)I-]

Bu ek, fiilden fiil yapım eki olarak gösterilir (Korkmaz, 2009: 127); ancak, *bürü-*, *kazı-* örnekleri gibi eklendiği fiil tabanına sürerlilik kip anlamı için kullanıldığında yeni bir kelime türetmiş olmaz; sadece fiile anlam çeşitliliği eklemiş olur. Bu ekleri alan fiil tabanları bu işlevleriyle ayrıca maddebaşı yapılmamalıdır: “bürümek, (-i) 1. Sarmak, kaplamak, örtmek, basmak, istila etmek.” (TDK, 2005: 335).

2.4.5. [-(I)I-]

Bu ek, fiilden fiil yapım eki olarak gösterilir (Korkmaz, 2009: 127-128); ancak, *açıl-*; *dökül-*; *yazıl-* örnekleri gibi eklendiği fiil tabanına edilgenlik, dönüşlülük gibi çatı ulamı oluşturmak ve kılış fiilini oluş fiiline dönüştürmek için kullanıldığında yeni bir kelime türetmiş olmaz. Bu ekleri alan fiil tabanları bu işlevleriyle ayrıca maddebaşı yapılmamalıdır: “açılmak (nsz) 1. Açma işi yapılmak veya açma işine konu olmak.” (TDK, 2005: 15)

2.4.6. [-mAlA-]

Bu ek, fiilden fiil yapım eki olarak gösterilir (Korkmaz, 2009: 129); ancak, *kakmala-*, *sarmala-* örnekleri gibi eklendiği fiil tabanına sürerlilik ve yoğun bir biçimde gerçekleşme anlamları ile çeşitlendirmek için kullanıldığında yeni bir kelime türetmiş olmaz. Bu ekleri alan fiil tabanları bu işlevleriyle ayrıca maddebaşı yapılmamalıdır: “sarmalamak(-i) 1. Sıkı sıkı sarmak.” (TDK, 2005: 1707).

2.4.7. [-mAş-]

Bu ek, fiilden fiil yapım eki olarak gösterilir (Korkmaz, 2009: 129); ancak, *karmaş-*, *sarmaş-* örnekleri gibi eklendiği fiil tabanına işteşlik çatı işlevi yüklemek ve oluş ulamından kılış ulamına geçirmek için kullanıldığında yeni bir kelime türetmiş olmaz. Bu ekleri alan fiil tabanları bu işlevleriyle ayrıca maddebaşı yapılmamalıdır: “*sarmaşmak*(*nsz*, *-le*) 1. Birbirine sarılmak, kucaklaşmak.” (TDK, 2005: 1707).

2.4.8. [-n, (y)In-]

Bu ek, fiilden fiil yapım eki olarak gösterilir (Korkmaz, 2009: 129-131); ancak, *dövün-*, *delin-*, *giyin-*, *yıkan-* örnekleri gibi eklendiği fiil tabanına dönüşlülük, edilgenlik çatı anlamlarını yüklemek ve fiili, kılış ulamından oluş ulamına geçirmek için kullanıldığında yeni bir kelime türetmiş olmaz. Bu ekleri alan fiil tabanları bu işlevleriyle ayrıca maddebaşı yapılmamalıdır: “*dövünmek*(*nsz*) 1. Aşırı üzüntü, çaresizlik, pişmanlık duyarak çürpünmek, kendi kendini dövmek.” (TDK, 2005: 572).

2.4.9. [-r, (y)Ir-]

Bu ek, fiilden fiil yapım eki olarak gösterilir (Korkmaz, 2009: 131); ancak, *bitir-*, *kaçır-*, *doyur-* örnekleri gibi eklendiği oldurgan yapmak ve fiilin sınıfını oluş ulamından kılış ulamına geçirmek için kullanıldığında yeni bir kelime türetmiş olmaz. Bu ekleri alan fiil tabanları bu işlevleriyle ayrıca maddebaşı yapılmamalıdır: “*bitirmek*(*-i*) 1. Bitmesini sağlamak, sona erdirmek, tüketmek, tamamlamak, sonuçlandırmak.” (TDK, 2005: 286).

2.4.10. [-ş, (y)Iş-]

Bu ek, fiilden fiil yapım eki olarak gösterilir (Korkmaz, 2009: 131-132); ancak, *bölüş-*, *dönüş-* örnekleri gibi eklendiği fiil tabanına işteşlik çatı anlamını yüklemek ve fiilin sınıfını kılış ulamından oluş ulamına geçirmek için kullanıldığında yeni bir kelime türetmiş olmaz. Bu ekleri alan fiil tabanları bu işlevleriyle ayrıca maddebaşı yapılmamalıdır: “*bölüşmek*(*-i*, *-le*) 1. İki veya daha çok kimse aralarında herhangi bir şeyi paylaşmak, üleşmek, payını almak, taksim etmek.” (TDK, 2005: 315).

2.4.11. [-(I)ştIr-]

Bu ek, fiilden fiil yapım eki olarak gösterilir (Korkmaz, 2009: 134); ancak, *araştır-*, *çekiştir-* örnekleri gibi eklendiği fiil tabanına tekrarlama ve sürerlilik kiplik anlamlarını yüklemek için kullanıldığında yeni bir kelime türetmiş olmaz. Bu ekleri alan fiil tabanları bu işlevleriyle ayrıca maddebaşı yapılmamalıdır: “*araştırmak*(*-i*) 1. Birini veya bir şeyi bulmak için bir yeri gözden geçirmek.” (TDK, 2005: 115).

2.4.12. [-t, (y)It-]

Bu ek, fiilden fiil yapım eki olarak gösterilir (Korkmaz, 2009: 134-135); ancak, *boyat-*, *çürüt-* örnekleri gibi eklendiği fiil tabanını, ettirgen veya oldurgan yapmak ve oluş ulamından kılış ulamına geçirmek için kullanıldığında yeni bir kelime türetmiş olmaz; sadece fiilin sınıfını değiştirmiş olur. Bu ekleri alan fiil tabanları bu işlevleriyle ayrıca maddebaşı yapılmamalıdır: “*boyatmak(-e) 1. Boyama işini yaptırmak, boya sürdürmek.*” (TDK, 2005: 306).

3. Sonuç ve Öneri

Bu makalede, öncelikle dilbilgisinin biçimbilgisi bağlamıyla yaygın kullanım alanına sahip olan *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi* (Korkmaz, 2009) adlı kitapta yapım ekleri şeklinde nitelenen eklerin Türk Dil Kurumu’nun basılı ve internet sözlüklerinde kullanılıp kullanılmadığı sorgulanmıştır. Bu sorgulama sonrasında kelimenin anlamını tamamen değiştirmeyen ancak onların anlamları üzerinde küçük küçük değişiklikler yapmaya yarayan ve işletim ekleri denebilecek eklerin sözlüklerde maddebaşı oluşturulmasında kullanılmaması gerektiği tezi ortaya konmuştur.

Maddebaşı tespitinde dikkate alınmaması gereken ekler şöyle belirlenmiştir: İsimden isim yapım ekleri başlığıyla sınıflandırılan [-Ar], [-şAr], [-cA], [-CAk], [-CAğIz], [-Cık], [-II], [-sIz],

[-mAn], [-(I)msI], [-(I)mtırak], [-(I)ncI], [-sAl], [-sI], [-Iz] ekleri; fiilden isim yapım ekleri başlığıyla sınıflandırılan [-AcAk], [-mA], [-mAdAn], [-(I)ş] ekleri; fiilden fiil yapım ekleri başlığı altında sınıflandırılan [-AlA-], [-Ar-], [-DIr-], [-(y)I-], [-(I)I-], [-mAlA-], [-mAş-], [-(I)n-

], [-(I)r-], [-(I)ş-], [-(I)ştIr-], [-(I)t-] ekleri. İsimden fiil yapım ekleri başlığı altında ele alınan eklerin bu çalışmadaki tezi örneklendirmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Bu eklerin eklendikleri tabana isim ve fiil oluşlarına göre küçültme, sevgi, sahiplik, olumsuzluk, yokluk, sıralama, üleştirme, benzerlik; oldurganlık, ettirgenlik, dönüşlülük, işteşlik, edilgenlik, olumsuzluk, dönüştürme, sürerlilik, tekrarlama gibi anlam ilaveleri yaptıkları ve isimlendirilmemiş yeni bir kavrama göndermede bulunmadıkları tespit edilmiştir.

Bu çalışmada, bu eklerin maddebaşlarını belirlemede etkin olmamasından hareketle sözlüklerde nasıl gösterilmesi gerektiği yönünde bir teklif hazırlanmıştır. Bu teklif, sadece kelimenin temel anlamı esas alınarak *yazmak* fiili üzerinden gösterilmiştir:

Mevcut gösterim şöyledir:

“**yazmak**, -ar (I) (-i)1. Söz ve düşüncüyü özel işaret veya harflerle anlatmak: “*Büyük bir heyecan, bir haz içinde şu satırları yazıyorum.*” –Ö. Seyyettin.” (TDK, 2005: 2156)

“**yazılış**. Yazılma işi veya biçimi.” (TDK, 2005: 2155) “**yazılma**. Yazılmak işi.” (TDK, 2005: 2155)

“**yazılmak**(*msz*). 1. Yazma işi yapılmak.” (TDK, 2005: 2155)

“**yazışis**. 1. Yazma işi veya biçimi.” (TDK, 2005: 2156)

“**yazışmak**(*msz, -le*). 1. Karşılıklı yazılı olarak haberleşmek.” (TDK, 2005: 2156)

“**yazmaıs**. 1. Yazmak işi, tahrir.” (TDK, 2005: 2156)

Önerilen gösterim ise şöyledir:

yazmak, -ar (*-i*) Zihinde beliren anlamı, kağıt benzeri şeyler üzerine bir dilin harflerini kullanarak aktarmak. ~ -(I)l-: edilgenlik biçimi. ~ -(I)ş-: işteşlik veya isim-fiil biçimi. ~ -mA-: olumsuzluk veya isim-fiil biçimi.

Bu makalenin amacı, dilbilgisi ve sözlük bağını sağlam temellere oturtmak ve daha ölçülebilir ve bilimsel yönü ağır basan çalışmaların ortaya konmasına zemin hazırlamaktır. Dünyada kendini kabul ettirmiş ünlü sözlüklerin metotları, Türkçe dışındaki dillerin dilbilgisi kuralları doğrultusunda oluşturduğu için temel noktalarda Türkçe sözlük için bilimsel ölçütler sunmaktan uzak kalmış olabilir. Türkçenin eklemeli dil yapısına uygun ve tamamen kurallarına Türkçe dilbilgisine göre şekillendirmiş bir sözlükbilimine ihtiyaç olduğu kesindir. Bu makalenin bu amaca küçük de olsa bir katkı sunması umulmaktadır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu makale için etik kurul izni alınmasına gerek yoktur. Araştırma ve yayın etiğine uygun hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

Makale tek yazarlıdır.

Destek Beyanı

Araştırma herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Çıkar Beyanı

Makale tek yazarlıdır. Herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

- Akyıldız Ay, D. (2021). İki Dilli Sözlüklerde Yansıma Sözcüklerin Tanımlanma Sorunları. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 70-88.
- Argunşah, M. (2019). Türkçe Sözlük'te Tanımlama ve Tanıklama Sorunları. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 7 (16), 1-13.
- Baskın, S. (2017). Sözlüklerde Güvenirlilik: Türkçe Sözlük'te Ben, Sen, O, Biz, Siz, Onlar. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 6(2), 799-827.

- Boz, E. (2006). Sözlük ve Sözlüçülük Sorunları, Tartışmalar ve Öneriler, *Türkçenin Çağdaş Sorunları* içinde (s. 9-46), İstanbul: Divan Yayınevi.
- Boz, E. (2009). Çağdaş Türkçe Sözlüklerde Çokanlamlı Madde Başlarındaki Anlamların Sıralanma Sorunu: 'Klasik' Örneği". *Turkish Studies*, Volume 4/8, 146-158.
- Boz, E. (2012). Türk Sözlükbiliminin Problemleri. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7/4, 13-20.
- Boz, E. (2020). Çevrimiçi Genel Sözlüklerde Tanım. *Dilbilim*, 34, 1-14.
- Delice, H. İ. (2012). *Sözcük Türleri*, Sivas: Asitan Kitap.
- Delice, H. İ. (2017). Sözlüklerde Sözcük Türlerine Yer Verilmeli mi? E. Boz, D. Kamacı, E. Aslan (Ed.), *Sözmer III. Uluslararası Sözlükbilimi Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde (s. 354-360), Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları.
- Doğru, F. (2011). Türkçe Sözlüklerde Eşadlı Sözlükbirimlerden Türemiş Sözlükbirimlerin Tanımlanması Sorunu. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 4, 133-173.
- Kahraman, M. (2021). Türkçe Sözlüklerde Etiketleme Sorunları Üzerine. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 987-1021.
- Kamacı Gencer, D. (2020). Türkçe Genel Sözlüklerde Tanımlama Sorunu: Süt Ana Maddesi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(21), 61-77.
- Karademir, F. (2016). Türkçe Sözlüklerde Meyve Adlarının Anlamlandırılışı. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (16), 289-305.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri -Şekil Bilgisi*, Ankara: TDK Yayınları. TDK (2005). *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları.
- TDK. (2023). Güncel Türkçe Sözlük. TDK web sitesinden 29.05.2025 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Usta, H. İ. (2006). Türkçe Sözlük Hazırlamada Yöntem Sorunları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46 (1), 223-242.

Extended Summary

As in the determination of Turkish grammar rules, an advanced level has not yet been reached in language studies related to grammar. One of these is lexicography. In Turkish lexicography, the language structure of Turkish has -unfortunately- not yet found its place completely. There are still question marks on how the grammar rules of Turkish should be processed in the context of lexicography while preparing a dictionary. In Turkish, which is an agglutinative language, the suffix forms used on words, which do not make a radical change on the existing meanings of the words and only allow them to be used differently in sentences from a grammatical point of view, are also used as entries, causing a word to be given meaning again and again in the dictionary.

In this article, it was questioned whether the affixes described as derivational affixes from the book named "Türkiye Türkçesi Gramer Morphology" by Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, which have a widespread usage area in the context of grammar's morphology, are used in the printed and internet dictionaries of the Turkish Language Association. After this questioning, it was put forward the thesis that the affixes that do not completely change the meaning of the word but serve to make small changes on their meanings and can be called operational affixes should not be used in creating entries in dictionaries.

The suffixes that should not be taken into consideration in determining the heading have been determined as follows: The suffixes -Ar, -şAr, -cA, -CAk, -CAğIz, -Cık, -II, -sIz, -mAn, -(I)msI, -(I)mtrak, -(I)ncI, -sAl, -sI, -Iz, which are classified under the title of suffixes derived from nouns, have been determined. The suffixes -AcAk, -mA, -mAdAn, -(I)ş, which are classified under the title of suffixes derived from verbs, have been seen. The suffixes -AlA-, -Ar-, -Dir-, -(y)I-, -(I)l-, -mAlA-, -mAş-,

-(I)n-, -(I)r-, -(I)ş-, -(I)şIrl-, -(I)t-, which are classified under the title of suffixes derived from verbs, have been determined. It has been concluded that the suffixes discussed under the title of noun-verb formation suffixes do not exemplify the thesis in this study.

It has been determined that these suffixes add meanings such as diminutive, affection, possession, negativity, absence, ordering, distribution, similarity; lethality, causative, reflexive, reciprocal, passivity, negativity, transformation, continuity, repetition, depending on whether they are nouns or verbs, and that they do not refer to a new, unnamed concept.

In this study, a proposal has been prepared on how these suffixes should be shown in dictionaries, based on their ineffectiveness in determining the entries. This proposal is shown through the verb to write, based only on the basic meaning of the word:

The current notation is as follows:

“to write, -ar (I) (-i) 1. To express words and thoughts with special signs or letters: “I am writing these lines with great excitement and pleasure.” –Ö. Seyyettin.” (TDK, 2005: 2156)

“to write. The act or form of writing.” (TDK, 2005: 2155) **“to write**. The act of being written.” (TDK, 2005: 2155)

“to be written (nsz). 1. To do the act of writing.” (TDK, 2005: 2155) **“to write**. 1. The act or form of writing.” (TDK, 2005: 2156)

“to correspond (nsz, -le). 1. To communicate with each other in writing.” (TDK, 2005: 2156) **“writing**. 1. The act of writing, writing.” (TDK, 2005: 2156)

The recommended display is as follows:

to write, -ar (-i) To convey the meaning that appears in the mind on something like paper, using the letters of a language. ~ -(I)l-: passive form. ~ -(I)ş-: reciprocal or verbal noun form. ~ -mA- : negative or verbal noun form.

The aim of this article is to establish the grammar and dictionary connection on solid foundations and to prepare the ground for more measurable and scientific studies. The methods of famous dictionaries that have gained acceptance in the world may have fallen far from providing scientific criteria for Turkish dictionaries at fundamental points, since they were created in accordance with the grammatical rules of languages other than Turkish. It is certain that there is a need for a lexicology that is suitable for the agglutinative language structure of Turkish and that is completely shaped according to its rules and Turkish grammar. It is hoped that this article will make a small contribution to this aim